

24. Vrublevsky, V. K. (1993). Volodymyr Shcherbitsky: Truth and Wisdom. Memorial notes. Kyiv. Firm "Dovira." P. 254 [In Russian].
[Врублевський В. К. Володимир Щербицький: правда і вимисли. Нотатки помічника. Київ. Фірма «Довіра». 1993. С. 254].
25. Lisovsky, S. A. (2009). Society and nature: balance of interests in Ukraine. Kyiv. P. 300. [In Ukrainian].
[Лісовський С. А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України. Київ. 2009. С. 300].

Стаття надійшла до редакції 30.06.2022

For citation [Для цитування]

Лісовський С. А. Україна як донор економічного розвитку росії та срср // *Укр. геогр. журн.* 2022. № 2. С. 53–64. [Українською мовою]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.053>

Lisovskyi, S. A. (2022). Ukraine as a Donor of the Economic Development of russia and the ussr. *Ukr. Geogr. Zh.*, 2, 53–64. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.053>

УДК 911.9:502.45

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.064>

| Варуха А. В., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-1107>.

Інститут географії НАН України, Київ
Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник, Київ

Ефективність управління природоохоронними територіями і роль функціонального зонування в методиках її оцінювання

Мета статті — визначення ролі функціонального зонування в забезпеченні ефективного управління природоохоронними територіями, аналіз основних методик оцінювання ефективності управління природоохоронними територіями (ПОТ). Дослідження виконано з використанням загальнонаукових методів. Висвітлено методи та чинники, що слід враховувати під час розробки функціонального зонування. Вказано на значний потенціал використання функціонального зонування задля підвищення ефективного управління ПОТ, в тому числі, шляхом методичного вдосконалення, впровадження міжнародного досвіду, зокрема рекомендацій МСОП, забезпечення балансу між співвідношенням зон. Вперше визначено особливості інтеграції показників критерію функціонального зонування до методик оцінки ефективності управління природоохоронними територіями та необхідність його ширшого впровадження у ці методики.

Ключові слова: *природоохоронні території, функціональне зонування, ефективність управління природоохоронними територіями.*

UDC 911.9:502.45

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.064>

| Varukha, A. V., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5905-1107>.

Institute of Geography of the National Academy of Science of Ukraine, Kyiv
Chornobyl Radiation and Ecological Biosphere Reserve, Kyiv

Effective Management of Protected Areas and the Role of Functional Zoning in Its Assessment Methods

The article aims to define the role of functional zoning in the effective management of protected areas and to analyze the main methods of assessing the protected area (PA) management effectiveness. The research was performed using general scientific research methods. Methods and factors that should be taken into

© Варуха А. В., 2022.

account when developing functional zoning are highlighted. The significant potential for the use of functional zoning to improve PA's management is pointed out, in particular, through methodological improvement, implementation of international experience, including IUCN recommendations, and ensuring the balance between zones. The analysis of the basic methods of protected areas management effectiveness is carried out. The role of spatial organization and functional zoning in achieving high-performance indicators of PAs management in protected areas management effectiveness assessments is indicated. For the first time, the peculiarities of the integration of the indicators of the criterion of functional zoning into the methodology of assessing the effectiveness of management of PAs and the need for its wider implementation in these methodologies are identified.

Keywords: *protected areas, functional zoning, protected areas management effectiveness.*

Актуальність теми дослідження

З метою запобігання подальшому антропогенно спричиненому зростанню рівня деградації природного середовища Аіті Ціль № 11 Стратегічного плану з питань біорізноманіття на 2011–2020 рр. Конвенції про біологічне різноманіття передбачала заповідання 17 % площі суходолу і 10 % площі акваторій та покращення заповідних територій [1]. Реалізація амбітної цілі призвела до збільшення кількості заповідних територій та результувала досягненням глобального показника заповідності у 15 % для суходолу і 7 % для акваторій [2]. В Україні ж природно-заповідний фонд складає лише 6,77 % території держави, а показник заповідності — 10 % (з урахуванням Смарагдової мережі, яка включає близько половини площі територій природно-заповідного фонду) [3].

Разом із наближенням до виконання кількісних параметрів даної Цілі, шляхом досягнення досить високого світового рівня та збільшення існуючого українського рівня заповідності, щодо багатьох природоохоронних територій (ПОТ) не було забезпечено якісних покращень, зазначених у Цілі № 11 [4], зокрема «досягнути справедливого (*equitable*) та ефективного рівня управління» [5]. Багато ПОТ є недостатньо репрезентативними та досить фрагментованими, а природоохоронна ефективність їх функціонування та управління низька: внаслідок посилення антропогенного впливу в їхніх межах продовжує знижуватися біологічне та ландшафтне різноманіття.

Хоча систематичний аналіз ефективності функціонування природоохоронних територій все ще перебуває у стані розвитку, існують глобальні дослідження, які вказують на її низький рівень: лише 20–50 % заповідних територій з оцінених, виявилися ефективно керованими [6].

Це змушує поставити під сумнів успіх управління ПОТ із реалізації якісної складової Аіті Цілі № 11 виходячи з таких чинників:

- відсутність формальних вимог та низький рівень конкретизації критеріїв та індикаторів функціонування ПОТ [7];
- низька природоохоронна ефективність управління ПОТ.

Безперечно, існування природоохоронних територій має забезпечувати реальні переваги для захисту та збереження біорізноманіття, захищаючи популяції та оселища у своїх межах від тиску людини на навколишнє середовище.

Стратегія ЄС з біорізноманіття, як складова Європейського зеленого курсу, в одній із цілей передбачає забезпечення ефективного менеджменту природоохоронних територій до 2030 р., визначення чітких цілей та заходів щодо їхнього збереження, а також моніторинг виконання таких заходів [8].

Аналізуючи такі документи державного планування, що мають наблизити Україну до Європейського зеленого курсу, як Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (Стратегія) та проект Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2020–2025 рр. зауважимо, що вони не мають чіткої відповідності Стратегії ЄС з біорізноманіття. Так, в очікуваних результатах Стратегії йдеться про процеси, а не чіткі показники, не передбачені плани моніторингу виконання заходів.

Відповідно до законодавства, у «Проекті організації (заповідної) території» — головного планувального та управлінського документа, визначаються основні індикатори, згідно з якими буде здійснюватися оцінка ефективності його впровадження. На практиці ж здійснюється лише огляд виконання річного чи п'ятирічного планів заходів, передбачених Проектом, а жодної методики проведення оцінки стану реалізації стратегії розвитку ПОТ по завершенню впровадження Проекту організації території не існує.

Одним із головних у забезпеченні природоохоронної ефективності діяльності ПОТ (і не лише її, а й балансу між виконанням покладених на ПОТ функцій) є просторовий аспект управління, зокрема через механізм функціонального зонування територій. Саме відповідність (адекватність) та якість останнього є базовим підґрунтям для планування та здійснення ефективного управління ПОТ.

На практиці застосування механізмів зміни функціонального зонування ПОТ задля підвищення ефективності її управління — в Україні майже не здійснюється. Відсутні вітчизняні ґрунтовні дослідження щодо ролі та практики

застосування інструменту функціонального зонування у підвищенні якості управління та виконання функцій ПОТ.

Таким чином, потреба вдосконалення управління ПОТ обумовлює актуальність проведення оцінювання ефективності їх функціонування, в тому числі підходів до зонування та його оптимальності в кожному з випадків. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність вдосконалення методик оцінки ефективності управління ПОТ шляхом уточнення та розширення критеріїв та показників, які використовуються у цих методиках, зокрема щодо функціонального зонування.

Стан вивчення питання, основні праці

Наразі методологічні основи та практика дослідження ефективності управління та функціонування природоохоронних територій знаходяться на стадії формування. Фундаментом цього напрямку є роботи М. Хокінгса (*Marc Hockings*), С. Столтон (*Sue Stolton*), Ф. Леверінгтон (*Fiona Leverington*), Н. Дадлі (*Nigel Dudley*) з розробки структури оцінки ефективності управління ПОТ для Всесвітньої комісії з охоронюваних територій Міжнародного союзу охорони природи (МСОП).

В Україні практичними дослідженнями на основі передових методик оцінки ефективності управління ПОТ, зокрема оцінкою ПОТ

Карпатського регіону (методика ССРАМЕТТ), займався Б. Г. Проць.

Питання оптимізації природно-заповідного фонду України активно досліджували вітчизняні вчені, зокрема: щодо просторової організації, репрезентативності та ландшафтної оптимізації ПОТ — П. Г. Шищенко, М. Д. Гродзинський, Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, Є. І. Іваненко, О. Г. Голубцов, В. П. Коржик [9]; щодо організації та управління ПОТ — Т. Л. Андрієнко, М. М. Кукурудза, С. Ю. Попович, В. І. Гетьман, М. П. Стеценко; щодо функціонального зонування — О. В. Аріон, О. В. Міщенко, Л. В. Удод, Л. І. Мілкіна, В. П. Брусак та ін. [10].

Мета дослідження

Визначення ролі функціонального зонування у забезпеченні ефективного управління заповідними територіями та аналіз основних методик

оцінювання ефективності управління природоохоронними територіями.

Методи дослідження

У ході дослідження було використано наступні загальнонаукові методи: аналіз та синтез наявних методик оцінки та їх структури, індукція та

системний підхід (холізм) щодо функціонування ПОТ та критеріїв функціонального зонування у наявних методиках оцінки їх ефективності.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Протягом останніх десятиліть створення заповідних територій було основною системою підтримки стратегій охорони природи. Заповідання є формою використання земель як в екологічному, так і в економічному планах [3].

Згідно з Законом України «Про природно-заповідний фонд України», положення про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України, у державі

для таких категорій ПОТ як біосферний заповідник (БЗ), національний природний парк (НПП) та регіональний ландшафтний парк (РЛП) встановлюється територіально диференційований режим їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням (ФЗ).

На даний час надання природній території охоронного статусу вимагає аналітичних мето-

дів та формалізованих процедур для підготовки проєктів функціонального зонування.

Дане проектування вирішує такі завдання:

- розмір і форма (конфігурація) заповідної території;
- здійснення функціонального зонування та відповідного управління на основі екологічних та соціальних критеріїв, а також природних, естетичних, освітніх, культурних та рекреаційних функцій;
- забезпечення зв'язків між заповідними зонами, уникнення фрагментованості задля здатності ПОТ виконувати функцію збереження природи [11–12].

Таким чином, враховується відповідність просторової організації заповідних територій визначеним функціям. Виконання зонами цих функцій можливе завдяки відповідному їм менеджменту. Проте, нечітке дотримання концепцій зонування, наукових обґрунтувань його схеми, визначення меж зон, а також невнесення їх в натуру, недотримання режиму щодо здійснення певних видів діяльності в межах функціональних зон, відсутність аналізу зонування на предмет забезпечення відповідного рівня охорони, збереження та відтворення біорізноманіття — стоїть на заваді менеджменту у виконанні завдань для досягнення поставлених перед ПОТ цілей. Це говорить про базову роль якісного (адекватного) функціонального зонування у забезпеченні можливості здійснення ефективного управління ПОТ.

Зонування (відповідних категорій) ПОТ як підходу існує в усьому світі не одне десятиліття, проте його трактування і застосування суттєво відрізняються.

Першочерговою причиною цього є відмінна у кожній з держав функціональна типізація ПОТ, визначена у законодавстві різними категоріями ПОТ. А так як зонування території є просторовим виявом покладених на ПОТ функцій, маємо відмінну кількість функціональних зон в залежності від типу ПОТ.

По-друге, не існує відпрацьованого механізму для ідентифікації функціональних зон (зон управління). Наявні рекомендації щодо наступних чинників, які міждисциплінарна команда має враховувати через призму свого професійного судження під час розробки функціонального зонування: природоохоронний; геодетерміністичний; антропогенний; рекреаційний; державний; суспільний [13].

По-третє, зважаючи на унікальність наведених вище чинників, формування чітких та уні-

фікованих вимог та рекомендацій для здійснення функціонального зонування досі не відбулось, і, очевидно, є завданням подальших досліджень.

Беручи за основу рекомендації МСОП та формальні критерії до класифікації ПОТ, відповідно до яких, наприклад в НПП, площа суворого-охоронного режиму має складати не менше 75 % — тобто що на практиці площа таких зон коливається від 2 до 89 % у світі) [14] та від 6 до 74 % в Україні (середній показник 20 %) [15]. А попри рекомендації щодо збільшення відсотку площі заповідної зони в окремих НПП [16] — зміна меж функціонального зонування не відбувається.

Аналізуючи вищенаведене, постає питання впливу на досягнення глобальних цілей у галузі збереження природи відповідності функціонального зонування та показників охоплення заповідної зони.

У 2004 р., у рамках Конвенції про біологічне різноманіття, була створена Програма роботи над заповідними територіями (*Programme of Work on Protected Areas, PoWPA*), що і встановлювала за мету оцінити ефективність управління 30 % заповідних територій світу до 2010 р. (ціль 4.2, *PoWPA*). Ця ціль не була досягнута до 2010 р., а запит на підвищення ефективності управління набув ще більшої актуальності [17].

Відповідно Всесвітня комісія з природоохоронних територій (*WCPA-IUCN*) розробила оптимальну рамкову структуру для оцінки ефективності управління (*Protected Area Management Effectiveness, PAME*), що складається з шести елементів, які окреслюють організацію управління:

- контексту (оцінка наявного стану і загроз);
- планування (оцінка організації і планування діяльності);
- ресурсів (оцінка задіяних та необхідних для здійснення управління);
- процесів (оцінка доцільності способу реалізації управління);
- результатів (оцінка отриманих результатів);
- наслідків (оцінка ефективності впровадження управлінських рішень щодо бажаних результатів) [18].

На основі цієї рамкової структури розроблено понад 70 методик оцінки ефективності менеджменту ПОТ (методик PAME) (*табл. 1*) [19–21].

На національному рівні понад 80 % країн світу, які користуються цими методиками, сформуvalи свою версію та запровадили свою версію PAME, як частину своєї національної політики щодо заповідних територій. Їх метою є відстеження прогресу розвитку заповідних територій,

підготовка звітів загальної ефективності управління ними, відстеження та оцінка ефективності міжнародних інвестицій.

В Україні у 2008 р. методика була адаптована для використання на регіональному рівні, а саме для Карпатського регіону, та створена *ССРAMETT* версія (*Carpathian Countries Protected Area METT*) методики. За нею було проведено оцінку ефективності управління восьми ПОТ: Карпатський БЗ, природний заповідник «Горгани», НПП: Ужанський, «Синеvir», Карпатський, Верховинський, Вижицький, Яворівський. Отримані результати показали, що загальні значення ефективності управління склали у межах 46,5–62,8 % (від максимального значення реалізації). Середній показник ефективності склав 53 % [22].

Наразі для оцінки українських ПОТ розроблена методика *U-METT*. Профільне міністер-

ство планує запровадити її на національному рівні та затвердити як обов'язкову [23].

Загалом досвід застосування оцінки ефективності менеджменту заповідних територій показав, що у 76 % випадків, коли використовувалася одна і та сама методика *RAME*, ефективність покращилася в середньому на 158 % між першою та останньою оцінкою [19].

Широке впровадження *RAME* дало свої результати та, серед іншого, акцентувало увагу на ролі функціонального зонування ПОТ у їх діяльності (табл. 2). Представлена вибірка сформована, зважаючи на відоме відставання України від провідних країн в питаннях управління ПОТ. Тому, до уваги взято досвід країн, де мають/можуть мати місце проблеми, подібні до українських. Особливий акцент при виборі кейсів зроблено саме на проблемі ФЗ.

Таблиця 1.

Загальна характеристика ключових методик *RAME*

Методика	Розробник, рік	Особливості	Кількість держав, у яких застосовувалася	Обмеження та слабкості
Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду та визначення пріоритетів щодо управління ними, <i>Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management, RAPAM</i>	WWF, МСОП, 2003	Базується на структурі <i>WCPA</i> . Відносно швидкий і простий метод для визначення основних тенденцій і проблем, які необхідно вирішити для підвищення ефективності управління в будь-якій системі заповідних територій. Методика розроблена для мережі ПОТ. Методика дає можливість: <ul style="list-style-type: none"> • визначити сильні і слабкі сторони в управлінні; • оцінити негативні чинники впливу (вже діючі) і загрози (потенційно можливі); • визначити цінні та антропогенно вразливі природоохоронні території; • вказати пріоритети природоохоронної діяльності; • опрацювати стратегічні кроки (етапи) для вдосконалення процесу управління. Повторювана (від 1 до 3–5 років)	57 (щонайменше 1000 разів)	Ґрунтується на самооцінці. Не призначена для глибокої оцінки результатів управління. Призначена для допомоги у встановленні управлінських пріоритетів для системи ПОТ (регіону чи держави), хоча може застосуватись до однієї ПОТ. Не надає детального керівництва з адаптивного менеджменту на рівні ПОТ для керівників ПОТ.
Інструмент відстеження ефективності управління <i>Management Effectiveness Tracking Tool, METT</i>	WWF у співпраці зі Світовим банком, 2007 (оновлено в 2020)	Стала основою структури <i>WCPA</i> . Швидка оцінка на основі анкети з системою показників. Проста для розуміння для не спеціалістів. Призначена для відстеження та моніторингу прогресу в управлінні ПОТ у всьому світі. Основною метою інструменту відстеження є надання узгоджених даних про прогрес управління ПОТ у часі. Повторювана (щороку).	127 (щонайменше 5000 разів)	Ґрунтується на самооцінці. Краще працює з використанням додаткових питань, що відображають специфіку кожної ПОТ. Не може використовуватись для порівняння різних ПОТ. Не може бути єдиною основою покращення адаптивного менеджменту, проте є його частиною. Чутлива до суб'єктності.
Покращуємо нашу спадщину <i>Enhance our Heritage (EoH)</i>	ЮНЕСКО, МСОП та Квінслендський університет, 2008	Направлена на допомогу менеджерам об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (біосферні резервати Програми МАВ) Необхідний репрезентативний набір даних, що характеризують стан біорізноманіття. Сфокусована на найважливіших цінностях та завданнях об'єкту.	11 оцінок в Африці та оцінки в 11 країнах Європи та Азії	Часо- та ресурсозатратна. Потребує спеціальних навичок. Потребує адаптації до об'єкта, що оцінюється. Вузконаправлена. Відносно часозатратна для здійснення. Реалізація рекомендацій оцінки потребує фінансів та часу.

Методика	Розробник, рік	Особливості	Кількість держав, у яких застосовувалася	Обмеження та слабкості
Стандарт Зеленого списку МСОП заповідних і захищених територій <i>IUCN Green List of Protected and Conserved Areas Standard, IUCN Green List</i>	МСОП, 2017	Оцінка направлена на досягнення Стандарту. Стандарт націлений допомагати ПОТ у збереженні природи та виконанні зобов'язань, закладених у Стратегічному плані КБР щодо біорізноманіття, і зокрема в цілі 11. Включає оцінку та подальші рекомендації і допомогу експертів у адаптивному менеджменті направленому на досягнення Стандарту. Діє 5 років.	59 ПОТ у 16 країнах світу, 500 ПОТ у 50 країнах у процесі досягнення стандарту	Тривалий (до 5 років), складний та вартісний процес оцінки та досягнення Стандарту.
Критерії та стандарти якості для національних парків Німеччини, <i>Quality Criteria and Standards for German National Parks</i>	EUROPARC, 2008	250 питань/індикаторів для оцінки. На основі звіту зовнішнього експерта, що базується на самооцінці ПОТ, надаються рекомендації щодо покращення управління. Проводиться раз на 10 років.	14 НПП, Німеччина	Затратна (щодо часу та залучення співробітників)
Стан парків, США <i>US State of Parks</i>	Асоціація охорони національних парків, 2000	Незалежна методика. Більш об'єктивна, ніж методики, які ґрунтуються на самооцінці. Результатом є оцінки є детальні та читабельні звіти, які надають надійну інформацію та аргументи для адвокації щодо збільшення ресурсів, посилення охорони тощо.	52 ПОТ у США, (State of Parks є також в Канаді та Великобританії)	Потрібні значні ресурси, час та фаховість для оцінки.

Таблиця 2.

Висновки та рекомендації окремих оцінок РАМЕ щодо функціонального зонування [24–27]

Держава	Рік	Методика	Висновки та рекомендації
Камбоджа	2005	RAPPAM	На рівні системи ПОТ, відсутність сучасних планів управління та чітких концепцій зонування є основною перешкодою для здійснення ефективного управління. Розробка планів управління, які чітко визначають, де і які «стратегії заповідності» (ФЗ) найкраще досягнуть цілей управління, є ключовим пріоритетом для більшості природоохоронних територій в Камбоджі.
Чорногорія	2009	RAPPAM	Прийняття нового Плану управління парку, нової карти зонування з відкоригованими межами зон, забезпечать вищий рівень охорони
Хорватія	2009	RAPPAM	Система зонування ПОТ є повністю або переважно невідповідною для досягнення цілей природоохоронних територій у 84 % округів.
Монголія	2012	МЕТТ	Необхідно вивчити можливості відновлення внутрішніх меж функціональних зон та змінити внутрішнє зонування.
Китай	2011	Власна (відповідність ФЗ поширенню ключової для збереження популяції)	Оцінка ефективності зонування для управління ПОТ дозволила визначити основні напрями для потенційного перегляду ФЗ, яке могло б краще захистити ключову популяцію. Підкреслено необхідність здійснення оцінки ефективності зонування ПОТ, які стикаються з проблемами щодо балансування людських потреб і цілей збереження, у Китаї і світі для досягнення цілей ПОТ та виконання завдань менеджменту.
Філіппіни	2015	Власна (охоплення ключових територій для збереження біорізноманіття ПОТ та спроможність ПОТ (4 питання, зокрема, щодо ФЗ)	Існує невідповідність вимогам щодо збереження біорізноманіття та ефективності управління зазначеним у Аіті Цілі №11, в тому числі через неякісне зонування. Ключовим кроком щодо відповідності вимогам Аіті Цілі №11 є реформування урядом своєї політики щодо функціонального зонування природоохоронних територій.

Аналізуючи методику RAPPAM, виявляємо, що один із 19-ти тематичних блоків присвячений просторовій організації — блок 8 «Зонування і планування територій». Із п'яти питань блоку лише одне присвячене функціональному зонуванню: «зонування заповідного об'єкту належним чином сприяє досягненню його завдань» [20]. Питання є доволі нечітким, загальним, а відповідь на ньо-

го ризикує бути суб'єктивною. Так, наприклад, на НПП покладені завдання не лише зі збереження природних комплексів та біорізноманіття, а задоволення господарських та рекреаційних потреб. Зонування може належним чином сприяти досягненню цих двох завдань, проте не першому. У загальному рахунку анкетована особа може віддати перевагу вибору позитивної відповіді на питання,

відкидаючи одну із функцій ПОТ, таким чином ігноруючи концепцію сталого розвитку (у цьому випадку рівноцінного виконання ПОТ покладених на неї функцій) і не виявляючи проблемність зонування щодо ефективності виконання ним цілі збереження природи. У Блоці 17 «Системне планування природоохоронних територій» методики є пункт «Зонування і конфігурація системи ПОТ оптимізує збереження біорізноманіття». Внаслідок того, що дана методика спрямована на оцінку системи ПОТ, а не окремого об'єкта, увага на взаємо відносному розташуванні та конфігурації мережі природоохоронних територій, а не на функціональному зонуванні окремої заповідної території, є зрозумілою. Проте ефективність на рівні системи ґрунтується, в тому числі, і на ефективності кожного з його елементів, тому доцільно винести цей пункт оцінки і на рівень об'єкта.

Таким чином, здатність даної методики вказати на пріоритети природоохоронної діяльності, при відсутності ґрунтового аналізу стану та

проблем існуючого функціонального зонування окремих об'єктів, є менш дієвою.

Аналізуючи методику МЕТТ-4 (удосконалена у 2020 р. версія методики МЕТТ) та створену на основі її попередньої версії — *ССРАМЕТТ [28]* на предмет критеріїв ФЗ, бачимо лише 2 наявні питання (з 38 та 42 критеріїв в методиках відповідно): чи адекватні розмір і межі та форма території для охорони видів, середовищ існування, екологічних процесів і зон водозбору особливої природоохоронної значимості; чи відомі та винесені в натуру межі ПОТ. Тобто, бачимо не співмірність ролі адекватного функціонального зонування ПОТ в ефективному управлінні заповідним об'єктом та її місцем у методиках оцінки ефективності ПОТ.

Перспективними є дослідження ступеня зв'язку рівнів оцінок ефективності ПОТ, інформація про які зібрана у Всесвітній базі даних природоохоронних територій (*World Database on Protected Areas, WDPA*), та адекватності просторової організації ПОТ.

Висновки

Поточні заходи щодо забезпечення ефективності існуючих природоохоронних територій значно відстають від заходів щодо визначення нових заповідних територій. Розширення мережі природоохоронних територій часто має пріоритет над ефективністю функціонування вже існуючих заповідних територій, незважаючи на те, що саме остання є важливою для виконання покладених на них завдань. Глобальний огляд ефективності управління ПОТ засвідчив, серед іншого, потребу його вдосконалення на засадах об'єктивного (справедливого) управління. Разом з тим, глобальні цілі зі збереження довкілля вимагають оптимізації підходів до створення та проектування природоохоронних територій,

зокрема розробки функціонального зонування. У зв'язку з цим, бачення функціонального зонування як цільової просторово-функціональної моделі природоохоронних територій сприятиме оптимізації не лише територіального, а й організаційного управління. Це, у свою чергу вказує на потенціал функціонального зонування у забезпеченні покращення показників ефективності управління ПОТ та потребу в його науково-методичному вдосконаленні, запровадженні міжнародного досвіду та наданні більшої ваги критерію функціонального зонування у оцінках ефективності управління ПОТ. Останнє наразі, на нашу думку, є основним недоліком існуючих методик оцінки ефективності управління ПОТ.

Новизна дослідження

Окреслено роль функціонального зонування природоохоронних територій у виконанні покладених на них завдань та здійснення ефективного управління ними. Вказано на прогалини

у структурі методик оцінювання ефективності управління ПОТ, зокрема слабку репрезентативність критеріїв функціонального зонування та організації території ПОТ у їхній структурі.

References [Література]

1. Convention on Biological Diversity, Decision X/2: Strategic plan for biodiversity 2011–2020. URL: <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-10/cop-10-dec-02-en.pdf>
2. Protected Planet. Digital Report. Chapter 2. Global Coverage. (2020). URL: <https://livereport.protectedplanet.net/chapter-2>
3. Sixth National Report on Ukraine's Implementation of the UN Convention on Biological Diversity. (2018). 122 p. URL: https://mepr.gov.ua/files/images/news_2019/31102019/CBD_all_UKR-fin.pdf [In Ukrainian].
[Шостий національний звіт про виконання Україною Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття. 2018. 122 с. URL: https://mepr.gov.ua/files/images/news_2019/31102019/CBD_all_UKR-fin.pdf]
4. Geldmann, Jonas, Manica, Andrea, Burgess, Neil, Coad, Lauren, & Balmford, Andrew. (2019). A global-level assessment of the effectiveness of protected areas at resisting anthropogenic pressures. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 116. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1908221116>
5. Quick guide to the Aichi Biodiversity Targets. 11. Protected areas increased and improved. URL: <https://www.cbd.int/doc/strategic-plan/targets/T11-quick-guide-en.pdf>
6. Watson, J., Dudley, N., Segan, D. et al. (2014). The performance and potential of protected areas. *Nature* 515, 67–73. <https://doi.org/10.1038/nature13947>
7. Geldmann J., Deguignet, M., Balmford A. et al. Essential indicators for measuring area-based conservation effectiveness in the post-2020 global biodiversity framework. *Conservation Letters*. 2021;14e12792. DOI: <https://doi.org/10.1111/conl.12792>
8. Biodiversity strategy for 2030. URL: https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_en
9. Rudenko, L. H., Maruniak, Eu. O. Lisovskyi, S. A., Checkniy, V. M., Golubtsov, O. H., & Ivanenko, Ye. I. (2016). Landscape study aspects of the perspective network of protected areas organization in Ukraine. *Ukr. geogr. z.*, 3. 18–26. [In Ukrainian].
[Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, С. А. Лісовський, В. М. Чехній, О. Г. Голубцов, Є. І. Іваненко. Ландшафтознавчі аспекти організації перспективної мережі заповідних територій України. // Укр. геогр. журнал, 2016. № 3. С. 18–26. <https://doi.org/10.15407/ugz2016.03.018>]
10. Brusak, V., Maidanskyi, V. (2013). Functional zoning of national natural and regional landscape parks of the Carpathian region: current state, methods and methodology of implementation. *Bulletin of Lviv University. Geography series. Vol. 1*. 50–69. <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2013.41.1930> [In Ukrainian].
[В. Брусак, В. Майданський. Функціональне зонування національних природних та регіональних ландшафтних парків карпатського регіону: сучасний стан, методи і методологія реалізації. Вісник Львівського університету. Серія географ. 2013. Вип. 41. С. 50–69. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/vgg.2013.41.1930>]
11. Hockings, Marc, Stolton, Sue, & Dudley, Nigel. (2004). Management Effectiveness: Assessing Management of Protected Areas? *Journal of Environmental Policy & Planning*. 6. DOI: <https://doi.org/10.1080/1523908042000320731>
12. Rudenko, L. H., Golubtsov, O. H., Chekhniy, V. M. et al. (2020). Methodology and practice of assessing the territory of Ukraine for the nature conservation. *Kyiv: Nauk. Dumka*. 232 p. [In Ukrainian].
[Л. Г. Руденко, О. Г. Голубцов, В. М. Чехній та ін. Методологія і практика оцінювання території України для заповідання. Київ: Наук. Думка, 2020. 232 с.]
13. Thomas, Lee, & Middleton, Julie, (2003). Guidelines for Management Planning of Protected Areas. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK. ix+79 pp.
14. Udod, L.V. (2014). Problems of zoning national parks. *Geopolitics and ecogeodynamics of regions*. 258–260. [In Ukrainian].
[Удод Л. В. Проблеми зонування національних парків / Л. В. Удод. // Геополітика и екогеодинаміка регіонів. — 2014. — С. 258–260.]
15. Mishchenko, O. V. National natural parks of Ukraine: problems and prospects of development. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13506/1/Mischenko.pdf> [In Ukrainian].
[Міщенко О.В. Національні природні парки України: проблеми та перспективи розвитку. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13506/1/Mischenko.pdf>]
16. Sai, V. & Havar, Y. (2013). Features of functional zoning of lands of nature reserve territories. *Modern achievements of geodetic science and production, issue I (25)*, 145–149. [In Ukrainian].
[В. С ай, Ю. Ха в а р. Особливості функціонального зонування земель природно-заповідних територій. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва, вип. I (25)*, 2013. С. 145–149]
17. Coad, Lauren, Leverington Fiona, Burgess Neil, et al. (2013). Progress towards the CBD Protected Area Management Effectiveness targets. *PARKS*. 19. <https://doi.org/10.2305/IUCN.CH.2013.PARKS-19-1.LC.en>
18. Hockings, M., Stolton, S., Leverington, F., Dudley, N. & Courrau, J. (2006). Evaluating Effectiveness: A framework for assessing management effectiveness of protected areas. 2nd edition. *IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK*. xiv + 105 pp.
19. Anthony, Brandon. (2014). Review of international protected area management effectiveness (PAME) experience. 51 pp.

20. Ervin, J. (2003). Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management (RAPPAM) Methodology. WWF, Gland, Switzerland. 55 pp.
21. Stolton, S. & N. Dudley (2016). METT Handbook: A guide to using the Management Effectiveness Tracking Tool (METT), WWF-UK, Woking.
22. The Ministry of Environment is working on the adaptation of world methods for assessing the effectiveness of the management of national parks and reserves. URL: <https://mepr.gov.ua/news/35909.html> [In Ukrainian].
[Міндовкілля працює над адаптацією світових методик з оцінки ефективності управління нацпарків та заповідників. URL: <https://mepr.gov.ua/news/35909.html>]
23. The project formed a national version of the methodology for assessing the effectiveness of management of nature reserves in Ukraine. URL: <http://snra.in.ua/>. [In Ukrainian].
[В рамках проекту сформували національну версію методики для оцінювання ефективності управління природно-заповідними територіями в Україні. URL: <http://snra.in.ua/>]
24. Hull, Vanessa, Xu, Weihua, Wei, Liu, et al. (2011). Evaluating the efficacy of zoning designations for protected area management, *Biological Conservation*, Vol. 144, Issue 12, 3028–3037. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2011.09.007>
25. Mallari, N. A. D., Collar, N. J., McGowan, P. J. K., et al. (2016). Philippine protected areas are not meeting the biodiversity coverage and management effectiveness requirements of Aichi Target 11. *Ambio* 45. 313–322. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13280-015-0740-y>
26. Lacerda, L., Schmitt, K., Cutter P. & Meas, S. (2004). Management Effectiveness Assessment of the System of Protected Areas in Cambodia using WWF's RAPPAM Methodology.
27. Porej, D., & Stanišić, N. (2009). Results of the initial evaluation of Protected Area Management in Montenegro using RAPPAM Methodology.
28. Papp, Cristian-Remus. (2013). Carpathian Protected Areas Management Effectiveness Tracking Tool.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2022

For citation [Для цитування]

Варуха А. В. Ефективність управління природоохоронними територіями і роль функціонального зонування в методиках її оцінювання // *Укр. геогр. журн.* 2022. № 2. С. 64–72. [Українською мовою]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.064>

Varukha, A. V. (2022). Effective Management of Protected Areas and the Role of Functional Zoning in Its Assessment Methods. *Ukr. Geogr. Ž.*, 2, 64–72. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.064>